احادیثی در فضیلت مجالس ذکر

از ابوهریره رضی الله عنه روایت است که رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمود: «إنَّ للهِ تَعَالَى مَلائِكَةً يَطُوفُونَ في الطُّرُقِ يَلْتَمِسُونَ أَهْلَ الذِّكْرِ، فإذا وَجَدُوا قَوْمَاً يَذْكُرُونَ اللهَ عز وجل، تَنَادَوْا: هَلُمُّوا إِلَى حَاجَتِكُمْ، فَيَحُفُّونَهُمْ بِأَجْنِحَتِهِم إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا، فَيَسْأَلُهُمْ رَبُّهُمْ - وَهُوَ أَعْلَم -: مَا يقولُ عِبَادي؟ قَالَ: يَقُولُونَ: يُسَبِّحُونَكَ، ويُكَبِّرُونَكَ، وَيَحْمَدُونَكَ، ويُمَجِّدُونَكَ، فَيَقُولُ: هَلْ رَأَوْنِي؟ فيقولونَ: لا واللهِ مَا رَأَوْكَ. فيقولُ: كَيْفَ لَوْ رَأَوْني؟! قَالَ: يقُولُونَ: لَوْ رَأَوْكَ كَانُوا أَشَدَّ لَكَ عِبَادَةً، وَأَشَدَّ لَكَ تَمْجِيداً، وأكْثَرَ لَكَ تَسْبِيحاً. فَيقُولُ: فماذا يَسْألونَ؟ قَالَ: يقُولُونَ: يَسْأَلُونَكَ الجَنَّةَ. قَالَ: يَقُولُ: وَهل رَأَوْها؟ قَالَ: يَقُولُونَ: لا واللهِ يَا رَبِّ مَا رَأَوْهَا. قَالَ: يقول: فَكيفَ لَوْ رَأَوْهَا؟ قَالَ: يَقُولُونَ: لَوْ أَنَّهُمْ رَأَوْهَا كَانُوا أَشَدَّ عَلَيْهَا حِرْصاً، وأشدَّ لَهَا طَلَباً، وأعْظَمَ فِيهَا رَغْبَةً. قَالَ: فَمِمَّ يَتَعَوَّذُونَ؟ قَالَ: يَقُولُونَ: يَتَعَوَّذُونَ مِنَ النَّارِ؛ قَالَ: فيقولُ: وَهَلْ رَأَوْهَا؟ قَالَ: يَقُولُونَ: لا واللهِ مَا رَأَوْهَا. فيقولُ: كَيْفَ لَوْ رَأَوْهَا؟! قَالَ: يَقُولُونَ: لَوْ رَأَوْهَا كانوا أَشَدَّ مِنْهَا فِرَاراً، وأَشَدَّ لَهَا مَخَافَةً. قَالَ: فَيَقُولُ: فَأُشْهِدُكُمْ أَنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَهُم، قَالَ: يَقُولُ مَلَكٌ مِنَ المَلاَئِكَةِ: فِيهم فُلاَنٌ لَيْسَ مِنْهُمْ، إِنَّمَا جَاءَ لِحَاجَةٍ، قَالَ: هُمُ الجُلَسَاءُ لا يَشْقَى بِهِمْ جَلِيسُهُمْ»: «الله ملائکی دارد که در جستجوی ذاکران و یادکنندگانش در راه ها گشت می زنند و چون گروهی را ببینند که به یادِ الله عز وجل مشغولند، یکدیگر را صدا می زنند و می گویند: به سوی چیزی که در جستجوی آن بودید، بیایید. آنگاه ذکرکنندگان را تا آسمان دنیا زیر بال های شان می گیرند. سپس الله با این که آگاهیِ مطلق دارد، از ملائکه می پرسد: بندگانم چه می گویند؟ ملائکه پاسخ می دهند: پاکی و بزرگی تو را بیان می کنند و تو را می ستایند و تمجیدت می نمایند. الله می فرماید: آیا مرا دیده اند؟ پاسخ می دهند: خیر؛ به خودت سوگند که تو را ندیده اند. الله عز وجل می فرماید: اگر مرا می دیدند، چه می کردند؟ می گویند: اگر تو را می دیدند، بیشتر عبادتت می کردند و تو را بیش از این بزرگ می داشتند و تو را بیشتر تسبیح می گفتند. آنگاه الله عز وجل می فرماید: چه می خواهند؟ ملائکه می گویند: از تو بهشت را درخواست می کنند. الله متعال می فرماید: آیا آن را دیده اند؟ ملائکه پاسخ می دهند: پروردگارا! خیر؛ سوگند به خودت که آن را ندیده اند. می فرماید: اگر آن را می دیدند، چه می کردند؟ ملائکه می گویند: اگر آن را می دیدند، به آن علاقه ی بیشتری پیدا می کردند و بیشتر به دنبال آن می رفتند و رغبت بیشتری به آن نشان می دادند. الله عز وجل می فرماید: از چه چیزی پناه می خواهند؟ می گویند: از دوزخ. الله عز وجل می فرماید: آیا آن را دیده اند؟ پاسخ می دهند: پروردگارا! خیر؛ به خودت سوگند که آن را ندیده اند. الله متعال می فرماید: اگر آن را می دیدند، چه می کردند؟ ملائکه می گویند: اگر آن را می دیدند، از آن بیشتر دوری می کردند و ترسِ بیشتری از آن داشتند. الله عز وجل می فرماید: شما گواه باشید که من آنان را بخشیدم. یکی از ملائکه می گوید: فلان کس که در میان آن هاست، جزو آنها نیست؛ بلکه برای کاری به آنجا آمده است. الله متعال می فرماید: آنها کسانی هستند که هم نشینشان نیز (بی نصیب نیست و) بدبخت نمی شود». و در روایتی آمده است: از ابوهریره رضی الله عنه روایت است که رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمودند: «إن للهِ مَلاَئِكَةً سَيَّارَةً فُضُلاً يَتَتَبَّعُونَ مَجَالِسَ الذِّكْرِ، فَإِذَا وَجَدُوا مَجْلِساً فِيهِ ذِكْرٌ، قَعَدُوا مَعَهُمْ، وَحَفَّ بَعْضُهُمْ بَعْضاً بِأَجْنِحَتِهِمْ حَتَّى يَمْلَؤُوا مَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ السَّماءِ الدُّنْيَا، فإذَا تَفَرَّقُوا عَرَجُوا وَصَعدُوا إِلَى السَّمَاءِ، فَيَسْأَلُهُمْ اللهُ - عز وجل - وَهُوَ أَعْلَمُ-: مِنْ أَيْنَ جِئْتُمْ؟ فَيَقُولُونَ: جِئْنَا مِنْ عِنْدِ عِبادٍ لَكَ في الأَرْضِ: يُسَبِّحُونَكَ، ويُكَبِّرُونَكَ، وَيُهَلِّلُونَكَ، وَيَحْمَدُونَكَ، وَيَسْأَلُونَكَ. قَالَ: وَمَاذا يَسْأَلُونِي؟ قالوا: يَسْأَلُونَكَ جَنَّتَكَ. قَالَ: وَهَلْ رَأَوْا جَنَّتِي؟ قالوا: لا، أَيْ رَبِّ. قَالَ: فكيْفَ لَوْ رَأَوْا جَنَّتي؟! قالوا: ويستجيرونكَ. قَالَ: ومِمَّ يَسْتَجِيرُونِي؟ قالوا: مِنْ نَارِكَ يَا رَبِّ. قَالَ: وَهَلْ رَأَوْا نَاري؟ قالوا: لا، قَالَ: فَكَيْفَ لَوْ رَأَوْا نَارِي؟! قالوا: وَيَسْتَغفِرُونكَ؟ فَيَقُولُ: قَدْ غَفَرْتُ لَهُمْ، وَأَعْطَيْتُهُمْ مَا سَأَلُوا، وَأَجَرْتُهُمْ مِمَّا اسْتَجَارُوا. قَالَ: فيقولون: ربِّ فيهمْ فُلانٌ عَبْدٌ خَطَّاءٌ إِنَّمَا مَرَّ، فَجَلَسَ مَعَهُمْ. فَيَقُولُ: ولهُ غَفَرْتُ، هُمُ القَومُ لا يَشْقَى بِهِمْ جَلِيسُهُمْ»: «الله متعال افزون بر ملائکه ی نگهبان و نویسنده ی اعمال، ملائکی دارد که در جستجوی مجالس ذکر گشت می زنند و چون مجلسِ ذکری بیابند، با آنان می نشینند و با بال های خود، آنان را در بر می گیرند تا آن که میان آنها و آسمان دنیا را پُر می کنند و آنگاه که اهل مجلس پراکنده می شوند، ملائکه به آسمان بالا می روند و الله عز وجل که خود آگاهی مطلق دارد از آنان می پرسد: از کجا می آیید؟ ملائکه پاسخ می دهند: از محضر عده ای از

بندگانت در زمین که تو را به پاکی و بزرگی یاد می کردند و لااله الاالله و حمد و ستایش تو را می گفتند و به تو عرض نیاز می نمودند. می فرماید: از من چه می خواهند؟ ملائکه می گویند: از تو بهشتت را درخواست می کنند. می فرماید: آیا بهشت مرا دیده اند؟ پاسخ می دهند: پروردگارا! خیر. می فرماید: اگر بهشت مرا می دیدند، چه می کردند؟ ملائکه می گویند: و از تو پناه می جویند. الله متعال می فرماید: از چه چیزی به من پناه می جویند؟ ملائکه پاسخ می دهند: پروردگارا! از دوزخت. می فرماید: آیا دوزخ مرا دیده اند؟ ملائکه در پاسخ می گویند: خیر. الله عز وجل می فرماید: پس اگر دوزخم را می دیدند، چه می کردند؟ می گویند: از تو آمرزش می خواهند. الله متعال می فرماید: من آنان را آمرزیدم و خواسته ی آنها را برآورده ساختم و آنان را از چیزی که پناه خواستند، پناه دادم. ملائکه عرض می کنند: پروردگارا! فلان بنده ی گنهکار نیز در میان آن هاست که از کنارشان عبور می کرد و با آنان نشست. می فرماید: او را نیز آمرزیدم؛ اینها کسانی هستند که هم نشینشان نیز (بی نصیب و) بدبخت نمی شود».

[صحیح است] [متفق علیه]

این حدیث بیانگر تعظیم و بزرگداشت مجالس ذکر است، چنانکه رسول الله صلی الله علیه وسلم می فرماید: «الله، ملائکی دارد که در جستجوی ذاکران و یادکنندگانش در راه ها گشت می زنند»؛ یعنی: الله متعال گروه مخصوصی از ملائکه (غیر از ملائکه ی محافظی که در زمین گشت می زنند) را مکلف نموده که در راه ها و در مساجد و مجالس مسلمانان گشت بزنند و به دنبال مجالس ذکر بگردند، از آنجا دیدار کنند و بنشینند و به سخنان آنان گوش فرا دهند. حافظ می گوید: مناسب تر آن است که این امر به مجالس تسبیح و مانند آن اختصاص داشته باشد. «و چون گروهی را ببینند که به یادِ الله عز وجل مشغولند»؛ و در روایت مسلم آمده است: «و چون مجلس ذکری را ببینند، یکدیگر را صدا می زنند» و می گویند: «به سوی چیزی که در جستجوی آن بودید، بیایید». و در روایتی آمده است که می گویند: «بیایید به سوی آنچه که می خواهید و به دنبال آن هستید»؛ یعنی: بیایید به مجالس ذکر و ذاکرانی که به دنبال شان بودید تا با آنها دیدار نموده و به ذکر آنها گوش دهید. رسول الله صلی الله علیه وسلم در توصیف ملائکی که در مجالس ذکر حاضر می شوند، می فرماید: «آنگاه ذکرکنندگان را در بر می گیرند». و بسان حلقه یا دستبند آنها را احاطه می کنند. «آنها را با بالهای خود در بر می گیرند»؛ یعنی با بالهای خود پیرامون آنها دور می زنند. «تا آسمان»؛ یعنی: تا اینکه به آسمان برسند. سپس رسول الله صلی الله علیه وسلم گفتگوی میان الله متعال و ملائکه را نقل می کند. «سپس الله متعال با اینکه از حال و اوضاع آنها بهتر آگاه است، از ملائکه می پرسد»؛ یعنی الله از احوال ایشان آگاه تر است، اما برای بالا بردن مقام آنها در ملا اعلی و فخر فروختن بر ملائکه این سؤالات را از آنان می پرسد. الله متعال می فرماید: «بندگانم چه می گویند؟ ملائکه پاسخ می دهند: پاکی و بزرگی تو را بیان می کنند و تو را می ستایند و تمجیدت می نمایند». یعنی ملائکه می گویند: این ذکر کنندگان سبحان الله، الحمدلله، لاإله الا الله و الله اکبر می گویند. تمجید همان لا إله الا الله گفتن است، زیرا این عبارت بیانگر تعظیم و بزرگداشت الله متعال با توحید الوهیت است. الله متعال می فرماید: «آیا مرا دیده اند؟ پاسخ می دهند: خیر؛ به خودت سوگند که تو را ندیده اند. الله عزوجل می فرماید: اگر مرا می دیدند، چه می کردند؟ ملائکه می گویند: اگر تو را می دیدند، بیشتر عبادتت می کردند و تو را بیش از این بزرگ می داشتند و تو را بیشتر تسبیح می گفتند». زیرا تلاش و کوشش برای عبادت به میزان شناخت و معرفت بستگی دارد. سپس الله متعال می فرماید: «از من چه می خواهند؟ ملائکه می گویند: از تو بهشت را درخواست می کنند»؛ یعنی: بخاطر شوق و علاقه به بهشتت تو را ذکر نموده و عبادت می کنند. ملائکه می گویند: «اگر آن را می دیدند، به آن علاقه ی بیشتری پیدا می کردند»؛ یعنی: برای آن تلاش و کوشش بیشتری می کردند، زیرا هیچ خیری همچون مشاهده ی آن نیست. الله عز وجل می فرماید: «از چه چیزی پناه می خواهند؟» یعنی: از چه چیزی ترسیده و از پروردگارشان می خواهند که ایشان را از آن پناه دهد؟ «ملائکه می گویند: از دوزخ». یعنی از ترس آتش الله است که او را یاد کرده و عبادت می کنند و از الله متعال می خواهند که ایشان را از آن نجات دهد. الله عز وجل می فرماید: «اگر آن را می دیدند، چه می کردند؟ ملائکه می گویند: اگر آن را می دیدند، از آن بیشتر دوری می کردند»؛ یعنی تلاش و کوشش بیشتری برای انجام کارهای نیک انجام می دادند تا اینکه موجب نجات آنها از آتش دوزخ شود. الله عز وجل می فرماید: «شما گواه باشید که من آنان را بخشیدم». یعنی گناهان ایشان را بخشیدم. یکی از ملائکه می گوید: «فلان کس که در میان آن هاست، جزو آنها نیست؛ بلکه برای کاری به آنجا آمده است»؛ یعنی: یکی از حاضران آن مجلس، از جمله این افراد نیست، بلکه برای برطرف نمودن کار و نیازی به آنجا آمده است، آیا او را نیز می آمرزی؟ پس الله متعال می فرماید: «آنها کسانی هستند که هم نشینشان نیز (بی نصیب نیست و) بدبخت نمی شود».

